

Joanna Pietrasik

Samorząd uczniowski jako narzędzie rozwijania kluczowych kompetencji obywatelskich, a szczególnie udziału w podejmowaniu decyzji

Rola samorządu uczniowskiego w szkole

Samorząd to niezależne od nadrzędnej władzy decydowanie o własnych sprawach, wykonywanie funkcji uzupełniających w stosunku do władz, np. szkoły, zakładu produkcyjnego, władz państwowych.

Samorząd uczniowski to wszyscy uczniowie szkoły, którzy w wyborach wybierają swoich przedstawicieli. Ustawa o systemie oświaty wprost określa samorząd uczniowski jako jedyny organ szkoły reprezentujący ogół uczniów, dając mu jednocześnie prawo *do przedstawiania radzie szkoły, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wniosków i opinii we wszystkich sprawach szkoły* (art. 55 ust. 5). Wobec tego rolą samorządu uczniowskiego w szkole, oprócz samoorganizacji i działalności uczniów, jest wprost udział w procesie podejmowania decyzji dotyczących życia szkoły. Z kolei Parlament Europejski uczestnictwo w procesach podejmowania decyzji wskazuje jako składową kompetencji społeczno-obywatelskich, którą polska szkoła powinna kształtować.

Współczesna szkoła to przestrzeń sprzyjająca rozwojowi postaw obywatelskich. Do jej zadań należy inspirowanie i zachęcanie uczniów do współuczestniczenia w podejmowaniu i realizowaniu decyzji ważnych dla społeczności szkolnej. Sposób działania szkoły może w istotny sposób rozwijać kompetencje obywatelskie i wychowywać dzieci i młodzież do takich zasad demokratycznych, jak: państwo prawne (jeśli reguły są

znane i przestrzegane), pomocniczość (jeśli inicjatywy uczniów są wspierane i mile widziane), podmiotowość (jeśli głos uczniów jest brany pod uwagę, słyszalny w procesach decyzyjnych na terenie szkoły).

W Polsce coraz bardziej widoczny staje się problem niskiego kapitału społecznego, rozumianego jako zaangażowanie ludzi w sprawy publiczne. Przejawem tego są m.in. niskie wskaźniki zaufania międzyludzkiego, nieduży odsetek osób podejmujących oddolne inicjatywy, wreszcie niska frekwencja wyborcza. Polacy wciąż nie odnajdują się w roli obywateli – osób współdecydujących o sprawach publicznych. Właśnie szkoła może znacząco wpływać na zwiększenie kapitału społecznego poprzez promowanie zaangażowania obywatelskiego, gdyż jest ważną przestrzenią, w której dzieci i młodzież spędzają wiele czasu i gdzie odbywa się ważny proces wychowawczy. By tak się stało, proces wychowawczy musi uwzględniać programy edukacyjne rozwijające kompetencje obywatelskie i społeczne. W praktyce szkoła może wychowywać do aktywności obywatelskiej na dwóch poziomach. Jeden stanowi przekaz teoretyczny podczas lekcji. W tej dziedzinie polscy uczniowie wypadają dobrze – posiadają wiedzę z zakresu pojęć i procesów demokratycznych. Drugi poziom to sposób funkcjonowania szkoły, to co dzieje się „między” lekcjami. Jak stwierdza wybitny badacz edukacji obywatelskiej David Mathews, *w szkołach konieczne jest stworzenie autentycznych i systematycznych okazji do uczestniczenia uczniów w procesie zarządzania szkołą i społecznością, by przekonać ich, że partycypacja może prowadzić do ważnych efektów. Mówić o tym nie wy-*

starczy. Młodzi ludzie muszą doświadczyć tego, by uwierzyć. Właśnie odpowiednie działanie samorządu uczniowskiego może w znaczący sposób przyczynić się do tego, że czas bycia w szkole będzie dla uczniów doświadczeniem aktywności obywatelskiej i społecznej. Działalność samorządu uczniowskiego na terenie szkoły przyczynia się bowiem do rozwijania wśród młodzieży kompetencji społeczno-obywatelskich, pozwalających w przyszłości na aktywne uczestnictwo w życiu publicznym.

Tymczasem obecnie w polskich szkołach uczniowie rzadko mają okazję doświadczać aktywności obywatelskiej, czego przyczyny należy szukać w ograniczonej działalności samorządu uczniowskiego – kompetencje społeczne i obywatelskie nie są w szkole w wystarczającym stopniu rozwijane, a młodzież nie zdobywa doświadczenia aktywności obywatelskiej i społecznej.

Jak wynika z badań prof. Marty Zahorskiej, *samorządy uczniowskie działały, jednak nigdzie, nawet w szkołach, gdzie były one najbardziej aktywne, nie pełniły funkcji reprezentacji interesów uczniowskich, nie występowały też jako strona w sporach z nauczycielami. (...) nazwa „samorząd” w żadnym z wypadków nie odpowiadała rzeczywistości.* Według badań CBOS ponad 45% uczniów uważa, że ich samorząd ma w szkole niewiele do powiedzenia. Duża część młodzieży słabo orientuje się w działalności swojego przedstawicielstwa, a inni funkcjonowaniem samorządu czują się nieusatysfakcjonowani. Ten brak satysfakcji wynika z faktu, że choć organ ten powołany jest do reprezentowania interesów uczniowskiej zbiorowości, częściej skupia się na sferze rozrywkowej. Zdecydowanie rzadziej reprezentanci uczniów korzystają z przypisanych samorządowi uprawnień: opiniowania, występowania w imieniu uczniów, swobody wyrażania opinii uczniów itd.

W efekcie niewypełniania swojej ustawowej roli samorząd uczniowski postrzegany jest jako instytucja fasadowa, której uczniowie nie chcą legitymizować – już teraz z udziału w wyborach swoich przedstawicieli do samorządu uczniow-

skiego rezygnuje 63% uczniów, a stałe w nich uczestnictwo deklaruje zaledwie 14%¹. Długofalowym skutkiem pozornego działania samorządu uczniowskiego może być ośmieszenie samej idei samorządności oraz aktywności społecznej. Jest to tym bardziej niebezpieczne, że już dziś widać zagrożenie niskiej aktywności społecznej młodzieży w przyszłości. Jak wynika bowiem z badań, *najmniejsze zasoby kapitału stowarzyszeniowo-obywatelskiego ma młodzież, największe – osoby czterdziesto- i pięćdziesięcioletnie: doświadczone życiowo i wciąż aktywne (także w pracy)*².

Dlatego niezbędna wydaje się zmiana funkcjonowania samorządu uczniowskiego w szkołach, tak by w codziennej swojej aktywności umożliwił on uczniom aktywność samorządową. Aktywność, która będzie opierała się na reprezentacji interesów uczniów, konsultowaniu decyzji dyrekcji dotyczących uczniów, włączeniu uczniów do namysłu na temat problemów, ważnych kwestii dotyczących życia społeczności szkolnej. Stworzenie adekwatnej przestrzeni, w której młodzi ludzie będą rozwijać swoje kompetencje obywatelskie, jest niewątpliwie zadaniem dorosłych, nie można liczyć na to, że dzieci i młodzież same nauczą się, bez odpowiedniego wsparcia, być aktywni – najpierw w szkole, a potem w społeczeństwie.

Co to są kompetencje obywatelskie?

Kompetencje kluczowe, zgodnie z dokumentem „Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia”³, definiowane są jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Kompetencje kluczowe to te, których wszyscy potrzebujemy do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia.

W ramach odniesienia ustanowiono osiem kompetencji kluczowych: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w językach obcych, kompetencje matematyczne i pod-

¹ *Młodzież 2008*, CBOS, styczeń 2009.

² *Stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny. Komunikat z badań*, wrzesień 2008.

³ *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia* to załącznik do zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, opublikowanego w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej z dnia 30 grudnia 2006 r./L394 (http://eur-lex.europa.eu/LexUriSer_v/site/pl/oj/2006/l_394/l_39420061230pl00100018.pdf). Zalecenie to jest jednym z rezultatów wspólnych prac Komisji Europejskiej i państw członkowskich w ramach programu Edukacja i Szkolenia 2010. Program ten stanowi nadrzędne ramy współpracy w dziedzinie polityki dotyczącej kształcenia i szkolenia, opierając się na wspólnie uzgodnionych celach, wskaźnikach i poziomach odniesienia, partnerskim uczeniu się i rozpowszechnianiu najlepszych praktyk. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej http://ec.europa.eu/education/index_en.html.

Polecamy Meritum nr 3(22)/2011, który w całości został poświęcony tematowi kompetencji kluczowych [przyp. red.].

stawowe kompetencje naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość oraz świadomość i ekspresja kulturalna. Co istotne, kompetencje kluczowe uważane są za jednakowo ważne, ponieważ każda z nich może przyczynić się do udanego życia w społeczeństwie wiedzy. Dokument ten wprost definiuje kompetencje społeczne i obywatelskie jako *kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe, obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, szczególnie w społeczeństwach charakteryzujących się coraz większą różnorodnością, a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczucie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa.*

Jak zatem przygotować młodych obywateli do pełnego uczestnictwa w życiu publicznym? Odpowiedzią może stać się aktywność i działalność samorządu uczniowskiego na terenie szkoły, o czym więcej dalej.

Wskazanie przez Parlament Europejski kompetencji obywatelskich jako jednych z kluczowych treści w procesie uczenia się przez całe życie wynika z przekonania podzielanego przez wspólnotę europejską, że działania edukacyjne powinny mieć na celu przygotowanie jednostek do aktywnego obywatelstwa. Aktywne obywatelstwo zostało zdefiniowane w UE na potrzeby polityki edukacyjnej poprzez cztery formy uczestnictwa w życiu publicznym. Pierwszy, należący do porządku demokracji przedstawicielskiej, to przede wszystkim udział w głosowaniu, członkostwo w partiach politycznych. Kolejny wymiar aktywnego obywatelstwa to protest oraz inicjowanie i uczestniczenie w zmianach społecznych poprzez działalność w organizacjach pozarządowych, demonstrowanie, podpisywanie petycji, inicjowanie debat, co stanowi odniesienie do aktualnych tendencji i preferencji uczestniczenia w polityce. Aktywne obywatelstwo oznacza również partycypację na poziomie społeczności lokalnej, rozumianą jako uczestniczenie w procesach podejmowania decyzji, możliwość udziału w oddolnych inicjatywach, aktywność społeczną. Wreszcie aktywne obywatelstwo odnosi się do pielęgnowania wartości demokratycznych, takich jak prawa człowieka oraz wielokulturowość.

Rozwijanie kompetencji obywatelskich opiera się na jednoczesnym wzbogacaniu wiedzy, kształ-

towaniu odpowiednich postaw oraz doskonaleniu praktycznych umiejętności.

Wiedza, którą mamy wzbogacać, to znajomość pojęć demokracji, sprawiedliwości, równości, obywatelstwa i praw obywatelskich, orientacja zarówno we współczesnych wydarzeniach, jak i znajomość faktów i tendencji w narodowej, europejskiej i światowej historii, wiedza na temat integracji europejskiej oraz struktur UE z jej głównymi celami i wartościami oraz świadomość różnorodności i tożsamości kulturowych w Europie. Postawy, które kształtujemy w procesie edukacji, to pełne poszanowanie praw człowieka, w tym równości jako podstawy demokracji, uznanie i zrozumienie różnic w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych, wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Unii Europejskiej i Europy jako całości oraz do świata i gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach.

A co chyba najistotniejsze z punktu widzenia samorządu uczniowskiego, to rozwój praktycznych umiejętności efektywnego zaangażowania wraz z innymi w działania publiczne, zarówno polityczne, jak i społeczne, solidarność, rozumienie problemów różnych grup społecznych, zainteresowanie rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami, krytyczna i twórcza refleksja, konstruktywne uczestnictwo w działaniach społeczności lokalnych i sąsiedzkich oraz uczestnictwo w procesach podejmowania decyzji na wszystkich poziomach, od lokalnego, poprzez krajowy, po europejski, szczególnie w drodze głosowania.

Właśnie na kompetencji uczestnictwa w procesie decyzyjnym chciałabym się teraz skupić.

Jak w praktyce samorząd uczniowski może być narzędziem rozwijania kompetencji obywatelskich?

Samorząd uczniowski może wypełniać swoją ustawową rolę, tj. *przedstawianie radzie szkoły, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wniosków i opinii we wszystkich sprawach szkoły* (art. 55 ust. 5) poprzez wyrażanie własnego zdania oraz udział w podejmowaniu decyzji w szkole.

Prace samorządu uczniowskiego, które mogą wychowywać do aktywności obywatelskiej uczniów w przyszłości, powinny opierać się na takich konkretnych działaniach, jak:

1. Konsultacje pewnych decyzji podejmowanych przez dyrekcję z przedstawicielami samorządu uczniowskiego lub całą społecznością uczniów.

2. Prowadzenie debat szkolnych na temat problemów i potrzeb uczniów.

3. Prowadzenie systematycznego dialogu dyrekcji z reprezentacją samorządu uczniowskiego w celu budowania wzajemnego zrozumienia oraz platformy współpracy.

Nasze doświadczenie pokazuje, że wprowadzenie tych kilku prostych elementów do codziennego działania samorządu uczniowskiego zmienia szkołę na bardziej partycypacyjną, a uczniom pozwala nabywać kompetencje obywatelskie.

Ad 1. Konsultacje pewnych decyzji podejmowanych przez dyrekcję z przedstawicielami samorządu uczniowskiego lub całą społecznością uczniów.

Konsultowanie decyzji z uczniami to odpowiednik mechanizmu konsultacji społecznych, w ramach których przedstawiciele władz przedstawiają obywatelom swoje plany dotyczące zmiany lub uchwalania nowych aktów prawnych, inwestycji lub innych przedsięwzięć, których regulacje będą dotyczyły i miały wpływ na odbiorców danej regulacji prawnej⁴. Analogicznie jest w szkole, gdzie władze szkoły, podejmując decyzje dotyczące życia szkoły, czyli wprost odnoszące się do uczniów, przedstawiają swoje propozycje reprezentantom ogółu uczniów, czyli samorządowi uczniowskiemu. Oczywiście, podobnie jak w konsultacjach społecznych, opinie uczniów nie są dla dyrekcji wiążące. Oznacza to w praktyce sytuacje, w których władza szkoły zapoznaje się z głosem uczniów wyrażonym przez samorząd uczniowski i bierze go pod uwagę w procesie podejmowania decyzji.

Konsultowanie na terenie szkoły może przybierać formy: konsultacji otwartych dla wszystkich uczniów, stałej obecności uczniów w ciałach kolegialnych: radzie pedagogicznej, radzie rodziców, lub udziału uczniów w zbieraniu od uczniów danych potrzebnych dyrekcji do podjęcia decyzji.

Ad 2. Prowadzenie debat szkolnych na temat problemów i potrzeb uczniów.

Rolą debatowania jest umożliwienie ćwiczenia się uczniów w formułowaniu własnych opinii, wyrażaniu ich, wymienianiu poglądów oraz

dochodzeniu do wspólnego stanowiska. Ponadto debaty są okazją do wspólnego namysłu całej społeczności szkoły nad najważniejszymi tematami lub problemami szkoły i ich możliwymi rozwiązaniami. Debatowanie jest trudną sztuką, dlatego należy pamiętać o podstawowych zasadach jego organizacji. By debata się udała, najważniejsze jest precyzyjne i jasne sformułowanie tematu. Do udziału w dyskusji warto zaprosić jak najwięcej uczniów i nauczycieli. Tu bardzo ważne jest przeprowadzenie akcji informującej o miejscu, czasie i temacie debaty. Wreszcie trzeba wyznaczyć osobę, która będzie prowadziła debatę, określić czas jej trwania i pamiętać, że musimy zarezerwować czas na wypracowanie rekomendacji, wniosków płynących z dyskusji, tak by stała się ona realną szansą na zmianę w szkole. Po zakończeniu dyskusji warto, żeby przedstawiciele samorządu uczniowskiego przygotowali sprawozdanie albo po prostu notatkę zawierającą najważniejsze argumenty oraz propozycje rozwiązań. Samorząd uczniowski może przekazać taki dokument władzom szkoły, dzięki czemu opinia uczniów będzie wyraźnie słyszalna i odnotowana w dokumentacji szkoły.

Przykładowy plan debaty:

1. Wprowadzenie do dyskusji, zawierające opis obecnego stanu realizacji, np. liczba sprawozdań w tygodniu.

2. Wystąpienie przedstawiciela samorządu i nauczyciela, dotyczące też zawartych we wprowadzeniu do dyskusji.

3. Dyskusja uczestników – diagnoza stanu obecnego.

4. Dyskusja uczestników – rekomendacje dla zmian.

5. Wystąpienie przedstawiciela nauczycieli, dyrekcji: propozycje działań, zmian, postulaty młodzieży.

6. Podsumowanie debaty, powtórzenie rekomendacji wypracowanych przez młodzież.

7. Upublicznienie tych rekomendacji, np. na szkolnej tablicy ogłoszeń.

Ad 3. Prowadzenie systematycznego dialogu dyrekcji z reprezentacją samorządu uczniowskiego w celu budowania wzajemnego zrozumienia oraz platformy współpracy i wymiany opinii.

Rekomendujemy prowadzenie dialogu dyrekcji szkoły z uczniami w postaci regularnych spotkań reprezentacji samorządu z władzami szkoły. Ważne, żeby te spotkania miały systematyczny

⁴ Źródło: portal.ngo.pl

charakter; mogą odbywać się raz na miesiąc albo raz na kwartał, w zależności od chęci i możliwości biorących w nich udział. Regularność tych spotkań buduje bowiem w uczniach przekonanie, że samorząd uczniowski w szkole jest poważnie traktowany przez władze, a jego opinie słyszane i wpływające na życie szkoły. Warto też docenić praktyczny wymiar tych spotkań. Dzięki nim zarówno uczniowie, jak i dyrekcja mają przestrzeń do spokojnej rozmowy, wymiany myśli i pomysłów dotyczących rozwoju szkoły i zyskują również okazję do rozwiązywania pojawiających się problemów. Doświadczenie nauczycieli i szkół⁵, w których dialog dyrekcji z uczniami ma charakter systematycznych i planowanych spotkań, pozwala nam wymienić korzyści tej aktywności samorządu uczniowskiego. Dzięki niej uczniowie wiedzą, jakie są plany i pomysły władz szkół dotyczące funkcjonowania szkoły. Natomiast dyrekcja ma okazję do rozmowy na temat problemów uczniów oraz planów działania samorządu uczniowskiego. Poza tym spotkania takie sprzyjają planowaniu wspólnych zamierzeń uczniów i nauczycieli oraz przełamaniu antagonizmu nauczyciele – uczniowie. I co najważniejsze, budują w uczniach poczucie odpowiedzialności za szkołę, w której się uczą.

Organizując takie spotkania, musimy pamiętać o upublicznianiu terminów i tematyki spotkań całej społeczności szkoły, tj. wszystkim uczniom i nauczycielom. Istotne jest zbudowanie klimatu przejrzystości i otwartości tych spotkań dla zainteresowanych. Nie chodzi tu o sytuację, w której każdy w dowolnym momencie może przyjść na spotkanie, lecz o warunki, w których uczniowie wiedzą, jak, komu i do kiedy mogą zgłaszać swoje pomysły, tematy i problemy do poruszenia na spotkaniu z władzami szkoły. Dlatego pomocne staje się zamieszczenie, np. na tablicy samorządu lub w gazetce szkolnej, terminu najbliższego spotkania, informacji, do kogo można kierować swoje postulaty oraz – po odbytych spotkaniu – krótkiego protokołu na temat ustaleń.

Podsumowując, chciałabym powtórzyć, że współczesna szkoła, dzięki działalności samorządu uczniowskiego, może stać się przestrzenią rozwoju postaw obywatelskich. Starajmy się, żeby „może stać się” zmieniło się w „jest”, a wychowamy ludzi odpowiedzialnych za miejsce, w którym żyją, świadomych zarówno swoich praw, jak i obowiązków.

Autorka jest wiceprezeską Fundacji *Civis Polonus*

*Bez jednostek twórczych, zdolnych do samodzielnego myślenia i osądu,
rozwoj społeczeństw jest równie nie do pomyślenia,
jak rozwój jednostki poza żyzną głębą społeczności.*

Albert Einstein

⁵ 110 szkół biorących udział w projekcie „Z Małej Szkoły w Wielki Świat” realizowało projekt „Dialog Obywatelski”.